

تحولات پسا کرونا؛ گسست یا پیوست؟

همچنان نگران انسان و کرامت انسانی باشیم

نیاز به نقش آفرینی متفکران، اخلاق گرایان و آزادیخواهان

ابوالفضل فاتح

کرونا چه ریشه طبیعی داشته باشد و چه دست ساز چین یا آمریکا یا روسیه یا هر قدرت آشکار و پنهان دیگری باشد- تا کنون توان بسیاری از پارادایم های فعلی در صیانت از بشر را با پرسش جدی مواجه کرده است و هر چه به طول بیانجامد آثار وسیعتری بر نظم فعلی جهان بر جای خواهد گذاشت. به طور مثال تصور کنید، انگلستان که با همه بزرگی سیستم حمل و نقلش طبق آمار، روزانه تنها حدود ۵ تا ۶ نفر تلفات جاده ای را داشته است و از یکی از قوی ترین سیستم های درمانی نیز برخوردار است، حالا روزانه خبر حدود ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ قربانی کرونا را از رسانه رسمی خود اعلام می کند، که از جنگ جهانی به بعد بی سابقه است. بنگاه های عظیم خصوصی و دولتی تعطیل شده و مجبور به تزریق حدود ۳۵۰ میلیارد پوند از منابع شده است، تامین مایحتاج بهداشتی و غذایی مردم، زیر فشار تقاضای عمومی با مشکل مواجه شده و خبر می رسد که حتی کادر درمان از امکانات محافظتی لازم برخوردار نیستند و البته درمانی هم برای کرونا نمی شناسند. مدارس و دانشگاه ها و بسیاری از مراکز پژوهشی و مشاغل آزاد تعطیل شده، چرخه مصرف جز در حد ضروریات متوقف گردیده و برای نخستین بار صنعت توریسم و تفریحات و تبلیغات و مد و ورزش و .... موارد بسیار دیگر که از مهمترین بخش های زندگی غربی است تعطیل شده، و از همه مهمتر امید و اعتماد به حکومت برای رفع خطر کرونا و دفاع از مردم در این شرایط به حداقل رسیده است به ویژه که شخص نخست وزیر و ولیعهد و وزیر بهداشت نیز خود بیمار شده اند و .... و این داستان از آمریکا تا ایتالیا و فرانسه و اسپانیا و بسیاری دیگر از کشورها تکرار شده است. یکی از این موارد کافی بود تا منجر به تحولات جدی شود چه رسد به چنین لیست بلند بالایی!

با این همه قضاوت درباره بسیاری از ابعاد تحولات آتی ناشی از کرونا هنوز زود هنگام است و تا حد زیادی بسته به طول دوران کرونا و یا نسل های جهش یافته آن و میزان عجز بشر در برابر این پدیده دارد، که مثلا چند ماه یا چند سال به طول انجامد و تا چه اندازه حکومت ها و نوع بشر را زمین گیر کند. تا همین جای کار هم تکانه های جهانی رخ داده است. در یادداشت های پیشین بیان شد که این تغییر و دگرگونی ها احتمالا از چه جنسی و چه حیظه هایی خواهد بود. اما سؤال اساسی این است که آیا این تغییرات تا چه اندازه عمیق بوده و آیا زیربنای های تمدنی مدرن نیز به چالش کشیده شده و دچار تغییر خواهد شد؟ آیا در پایان این ماراتن و تونل تاریک، مثلا نظام جهانی نیز در حوزه ی اقتصادی، سیاسی ، حقوقی و فرهنگی در سطح و ساختار و عمق متحول خواهد شد؟ و در عرصه تکنولوژیک برای مثال جهان مجازی با شتاب فوق العاده ای رشد و وسعت پیدا خواهد کرد و هوش مصنوعی تاثیر و پیوستگی عمیق تری بر فضای واقعی خواهد داشت؟ و یا ابعاد معرفت شناختی و نوع جهان بینی حاکم بر تعاملات انسانی نیز تغییر عمده ای خواهد کرد؟

***

چنان چه از بسیاری تحولات تاریخی می دانیم اگر به دلیل تغییراتی محیطی مسیرهای پیشین به بن بست برسند و دیگر قابل تداوم و یا تکرار نباشند زمینه برای یافتن و باز شدن راه های جدید فراهم خواهد شد. اما از سوی دیگر این گونه نیست که همه تحولاتی که انقلاب گونه به نظر می رسند، ضرورتا بر شیوه تفکر جامعه جهانی و ابعاد معرفت شناختی تاثیر عمده و عمیقی بر جای بگذارند. در مواردی تحولات بنیادین داشته ایم و در مواردی صرفا سرعت و

شتاب تحولات مادی و تکنولوژیک فزونی یافته اند و تحولاتی در سطوح سیاسی و اجتماعی و فرهنگی ایجاد کرده اند. چنان که از دیدگاه نهادگرایان تاریخی نظیر «داگلاس نورت» فهمیده می شود، از موضوعی به نام وابستگی به مسیر طی شده سخن می گویند، که مانع از تحولات بنیادی در تغییرات گسسته (در اثر شوکها و انقلابها) می شود. آنها مدعی اند تغییرات اساسی ماندگار از دل تحولات تدریجی و پیوسته معمولا حاصل می شود و خلاف این فرایند، استثناست.

چه تحولات کروناپی از چنان عمق و وسعتی برخوردار شود که تا حد گسست از گذشته پیش برود و چه تدریجی بوده و در پیوست با گذشته بماند و چه چنانکه بیشتر به نظر می رسد تحولاتی بینابینی و آمیخته از تدریجی و آنی باشد، تغییرات بسیار مهمی است که از هم اکنون باید ابعاد آن را به دقت شناسایی و به آن فکر کرد، اما این تغییرات هر چه باشد، از منظر انسانی و اخلاقی، اگر در نظام خودخواهانه، پرمنبت، و سلطه جویی ها و مناسبات قدرت طلبانه و ناعادلانه تغییری اساسی ایجاد نشود و در این خصوص همین راه کنونی تداوم یابد، چه بسا طوفان نوح(ع) هم که بشود، پس از مدتی انسانیت با همان چالش های سابق مواجه خواهد بود.

چنان که همین امروز با آن که جهان اذعان دارد و در کلام متفکران نیز دیده می شود که جز با همکاری تمام کشورها، امکان عبور کم هزینه از این بحران وجود ندارد و هیچ قدرتی به تنهایی نمی تواند مشکل پاندمی را حل کند، اما همچنان رقابت ها و کارشکنی های مخرب قدرت های جهان ادامه دارد. علاوه، دست در جیب دیگران کردن و راهزنی های قدرت های جهانی و منطقه ای به رسواترین شکل ممکن برای چند عدد ماسک، اصرار بر تحریم ملت های مظلوم، رها سازی پیرمردان و مبتلایان دارای بیماری های زمینه ای برای مرگ و غرور بی جا و توجیه پنهان کاری ها و ناکارآمدی و کم انگاری قربانیان ده ها هزار نفری در کشورهای مختلف توسط سیاستمداران و حلقه های وابسته به آنان، نادیده گرفتن فقرا و آسیب پذیران در بسیاری از جوامع با توجه به فشارهای روزافزون و اصرار بر شروع زودتر از موعد جریان اقتصادی بدون در نظر گرفتن مخاطرات سلامت نیروی کار تنها نمونه هایی

از تغییر نیافتن نظامات اخلاقی در نزد قدرتمندان و مادی گرایان است. تا همین جا چین متهم به پنهانکاری و آمارهای گمراه کننده است و خدا می داند این آمار عجیب و احتمالا سیاسی تا چه اندازه در غافلگیری و ساده گیری جهان و ابتلای صدها هزار انسان و کشته شدن ده ها هزار انسان اثر داشته است. و بسیاری از دولت های بزرگ و کوچک دیگر هم همچنان متهم به پنهانکاری، دستکاری آمار و سهل انگاری و اولویت دادن اقتصاد یا سیاست و یا هر دو به کرامت و جان انسان ها هستند. آنها ماه ها وقت داشتند اما اقدام موثری در پیشگیری به انجام نرساندند. در همین غوغا، زرادخانه های هسته ای و نقشه های جنگ طلبانه و جاه طلبی های سیاسی هم که در جای خود است. کاهش تعدی به محیط زیست هم فعلا ناشی از تغییر رویکرد نیست که ناشی از اجبار موقتی است و گرچه آگاهی هایی در این دوران فزونی یافته، اما باید دید عملا در آینده چه پیش می آید.

***

به یاد می آورم سالهای دور که هنوز فیلم برداری دیجیتال اختراع نشده بود، فراوان پیش می آمد که در سینما حین پخش فیلم، ناگهان حلقه ی فیلم پاره می شد و پخش فیلم قطع می شد. چند دقیقه بعد فیلم را رفو می کردند و پخش همان فیلم از سر گرفته می شد.

می توان گفت زلزله ی کرونا با همه پیامدها و آثار جهانی اش، گرچه موجب وقفه ی مهم، اما هنوز موجب گسست آنچنان معنی دار بسیاری از روندها نشده است و البته بسته به آن که دوران کرونا چه مدت به طول بیانجامد، زمان بیشتری و شاید سالها باید بگذرد تا پیامدهای عمیق تر تکانه کرونا، بهتر خود را نشان داده و تحلیل شود. در پی این دوران قطعا جهان جدید برای اداره بحران های فراگیر و مبارزه با پاندمی ها و پدیده ها و حوادث از این نوع، راه های همکاری بهتر و موثرتری را خواهد یافت، اما دلخوش داشتن به تحولات بنیادی و ماندگار مثبت در حوزه ی انسانی و اخلاقی زمانی ممکن است که روش های شناختی و بنیان های معرفتی تغییر کند و اراده ای جدی و عمیق برای زیست انسانی تر در ابعاد وسیع و همگانی شکل گرفته باشد. از این روی پیامدهای ماهوی وقفه ها و تکانه های کروناپی، در بخش مهمی تابع تاملات و اندیشه و رویکرد آحاد بشریت به ویژه

متفکران و دانشمندان و قدرت ها و رهبران و ملت هایی است که آن را در آینده بدست می گیرند. به یاد بیاوریم، در نمونه های معاصر، انقلاب صنعتی که از بزرگترین تحولات تاریخ جهان است در کنار پیامدهای تاریخی و مثبت حیرت انگیزش، چگونه توسعه استعمار غرب در آفریقا و آسیا و بهره کشی از کارگران در مهد همین انقلاب ها را نیز به همراه داشت. یا دو جنگ جهانی که ناشی از توسعه طلبی ها بود و علیرغم خسارت های گسترده، نظم نوینی را با شعار دموکراسی و امنیت و حقوق مساوی ملت ها پایه گذاشت اما کمکان یکی از مهمترین خروجی های آن رویکردهای استثماری قدرتها و نابرابری جهانی است.

***

این روزها دست هایی به سوی آسمان دراز شده و تلاش های انسانی وسیعی در سراسر جهان در حال شکل گیری است و پزشکان و دانشمندانی شبانه روز می کوشند تا راهی برای نجات بشر از این رخداد کرونا پیدا کنند و دانشمندان و مدیرانی دیگر می کوشند تا زندگی را برای نوع بشر آسان سازند و آلام نیازمندان را بکاهند، و خلوت های بی سابقه ای نیز برای فکر کردن و زیستن انسانی ایجاد شده است، و خانواده ها پس از سالها خود را بازیافته اند، و جلوه های ویژه ی معنوی و اخلاقی فوران می کند، اما این که این گونه تحولات کروناپی تا چه اندازه می تواند نهادینه شده و منجر به تغییر ماهوی و بنیادی مثبت و قابل پیشبینی شود به شدت تابع نظریه پردازی فعالانه و تأمل مسولانه امروز و آینده اصحاب علم و اندیشه و نیز نحوه مواجهه و میزان دقیق و عمیق شدن سیاستمداران و دولتمردان و توجه و هشیاری جوامع انسانی است که در حین و پس از عبور از این بحران و تکانه های آن، برای آینده بشریت درس گرفته و شیفت یا تحول گفتمانی ایجاد می کنند و باید دید جهت آن چیست و تا چه اندازه تاثیر مثبت و پایداری بر زندگانی و تفکرونوع انسان بر جای خواهد گذاشت. به یاد بیاوریم در نمونه ی تاریخ اسلام، با همه ی تکانه های عظیم و مبارک و نورانی عصر بعثت و تحول بی نظیر جامعه آن روز، چگونه پس از رحلت وجود گرامی پیامبر اسلام (ص)، متأسفانه در بخش های مهمی از جامعه اسلامی بازگشت به سنت های جاهلیت روی داد و همان سنت های سابق احیاء و تداوم یافت.

تحولات جهان پسا کرونا هر چه باشد و اگر با طولانی شدن دوران فعلی، دگرگونی های عظیم اقتصادی و بازار کار و تکنولوژیک به ویژه توسعه حیرت انگیز جهان مجازی و فروپاشی ها و خیزش ها و شورش ها و نو سازی های سیاسی و اجتماعی و جغرافیایی بزرگ هم در نقاطی مهمی از جهان از غرب و شرق عالم روی دهد، علم پادشاهی کند و علوم سلامت و تغذیه و آموزش و فرهنگ مصرف دچار انقلاب شوند و انتخابات ها و کنگره ها و روابط فردی و دولت - ملت، مناسبات بین الملل در شئون مختلف و جنگ ها متحول شوند، نظامات اجتماعی و سبک زندگی جدیدی سر برآورد، اما معلوم نیست تا چه اندازه این تحولات در بستر و زمینه اخلاق و کرامت انسان قرار بگیرد. در هر جای جهان اگر دنبال زیست انسانی تر و اخلاقی تری برای جوامع بشری هستیم، بسیار مراقبت می خواهد که تحولات دوران کرونا و پس از کرونا، از نظر محتوای زندگانی بشر و رویکردهای فکری بشر و نیک و بد بشر، همان داستان پاره شدن فیلم سینما نباشد، که پس از وقفه ای از سر گرفته می شد و هشیاری و مساعی فکری بسیار می طلبد که نظیر برخی فرصت ها و تحولات بزرگ پیشین به انحراف کشیده نشود. فعلا سرعت و شتاب تحولات در عرصه های دیگر نظیر آنچه یاد شد به شدت فزونی یافته است، اما هنوز مجموعا تغییر روند عمیق و وسیعی در نگاه معرفتی و اخلاقی احساس نمی شود. از این روی وظیفه سنگینی بر دوش مکاتب موحد، آزادخواه، عدالت طلب و اخلاقی عالم و متفکران و دانشمندان و مومنان و اخلاق گرایان و انسان دوستان و .... سنگینی می کند تا همچنان نگران کرامت انسانی باشند و از همین حالا فکری برای درون مایه های اخلاقی و معنوی دوران آتی و ماندگاری و غلبه رویکردهای انسانی و عدالتخواهانه بکنند و الا این فرصت نیز از دست رفته و بخش بزرگی از تحولات در خدمت آرامش اخلاقی و عمق معنوی انسان نخواهد بود و بخشی دیگر هم تا حد زیادی مصادره قدرتمندان خواهد شد و جهان در سطوح ملی و بین المللی شاهد رکودها، گرفتاری ها، آشفتگی ها، رقابت ها، سلطه جویی ها، و حتی به دلیل کاهش منابع چه بسا با احتمال خشونت هایی در شرایط یا نظم جدید روبرو خواهد شد.

“

این روزها دست هایی به سوی آسمان دراز شده و تلاش های انسانی وسیعی در سراسر جهان در حال شکل گیری است و پزشکان و دانشمندان و دانشمندان و شبانه روز می کوشند تا راهی برای نجات بشر از این رخداد کرونا پیدا کنند و دانشمندان و پزشکان و دانشمندان و شبانه روز می کوشند تا زندگی را برای نوع بشر آسان سازند و آلام نیازمندان را بکاهند، و خلوت های بی سابقه ای نیز به همراه داشت. یا دو جنگ جهانی که ناشی از توسعه طلبی ها بود و علیرغم خسارت های گسترده، نظم نوینی را با شعار دموکراسی و امنیت و حقوق مساوی ملت ها پایه گذاشت اما کمکان یکی از مهمترین خروجی های آن رویکردهای استثماری قدرتها و نابرابری جهانی است.

است، و خانواده ها پس از سالها خود را باز یافته اند، و جلوه های ویژه ی معنوی و اخلاقی فوران می کند، اما این که این گونه تحولات کروناپی تا چه اندازه می تواند نهادینه شده و منجر به تغییر ماهوی و بنیادی مثبت و قابل پیشبینی شود به شدت تابع نظریه پردازی فعالانه و تأمل مسولانه امروز و آینده ی اصحاب علم و اندیشه و نیز نحوه مواجهه و میزان دقیق و عمیق شدن سیاستمداران و دولتمردان و توجه و هشیاری جوامع انسانی است که در حین و پس از عبور از این بحران و تکانه های آن، برای آینده بشریت درس گرفته و شیفت یا تحول گفتمانی ایجاد می کنند و باید دید جهت آن چیست و تا چه اندازه تاثیر مثبت و پایداری بر زندگانی و تفکرونوع انسان بر جای خواهد گذاشت